

LBRIS

We know
books

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL DE ȘTIINȚE POLITICE
ȘI RELAȚII INTERNAȚIONALE
„ION I. C. BRĂȚIANU“

www.ispri.ro
www.l.ispri.ro

RADU CUPCEA

„PROFESORUL PUTIN“
Politică și curriculum identitar
în Rusia postsovietică

EDITURA
INSTITUTULUI DE ȘTIINȚE POLITICE
ȘI RELAȚII INTERNAȚIONALE
„ION I. C. BRĂȚIANU“

București, 2023

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

CUPCEA, RADU

„Profesorul Putin“ : politică și curriculum identitar în Rusia postsovietică / Radu Cupcea. - București : Editura Institutului de Științe Politice și Relații Internaționale „Ion I.C. Brătianu“, 2023

Conține bibliografie

ISBN 978-630-6523-05-4

32

Tehnoredactare computerizată:

DANIELA PAUL

© INSTITUTUL DE ȘTIINȚE POLITICE
ȘI RELAȚII INTERNAȚIONALE
„ION I. C. BRĂȚIANU“

București – 6, B-dul Iuliu Maniu, nr. 1-3, România
Telefon: 021 316 96 61/62

CUPRINS

Listă figuri	7
Listă tabeluri	8
Listă abrevieri	9
Prefață	11
Introducere	19
Capitolul I. Rusia: De la imperiu la națiune... și înapoi ...	27
<i>Rusia în căutarea unei identități – europeni sau asiatici sau imperialiști?</i>	30
<i>Politica națională rusă în perioada comunistă (de la Lenin la Brejnev)</i>	32
Capitolul II. Narațiuni istoriografice ale Rusiei postsovietice. Politică, cenzură și curricula identitară ...	41
<i>Reforma educației în Rusia postsovietică. Despărțirea de trecut</i>	43
<i>Etapete reformării educației istorice</i>	46
<i>Istoricii populari și fenomenul social pe care aceștia îl reprezintă</i>	52
<i>Dezideologizarea și diversificarea istoriei și științelor sociale</i>	55
<i>Sociologia politică a identității postsovietice</i>	66

Trecerea de la „Homo Sovieticus” la „Ruskie” și „Rossiiskii”	71
Istoricii și puterea politică	73
Curriculumul și patriotismul	75
Manualele și cenzura	78
Manualul unic de istorie	83
Analiza manualelor din care studiază elevii ruși după anul 2014	94
Manualul din clasa a VI-a	95
Manualul din clasa a VII-a	98
Manualul din clasa a VIII-a	100
Manualul din clasa a IX-a	102
Capitolul III. Narațiuni identitare ale Rusiei postsovietice.	
Al Doilea Război Mondial/„Marele război pentru apărarea patriei” în memoria colectivă a poporului rus	109
Caracteristici ale memoriei colective în Rusia	111
Al Doilea Război Mondial în discursul politic rus	113
Memoria rușilor despre cel de-al Doilea Război Mondial	116
De la școală la film. De la raționament la emoție	120
Capitolul IV. Studiu de caz. Analiza sociologică a manualelor de istorie și a profilului noului cetățean rus	123
Metodologia cercetării	127
Analiza conținutului manualelor de istorie	128
Profilul noului cetățean rus	147
Concluzii	153
Listă bibliografică	159
Anexe	169

LISTĂ FIGURI

- Figura nr. 1 – Arseniev H., Danilov A., Stefanovici P., Tokareva A., (2016), *Istoria Rossii. 6 klass*, Partea I-a, Editura Prosvetșenie, Moscova.
- Figura nr. 2 – Arseniev H., Danilov A., Stefanovici P., Tokareva A., (2016), *Istoria Rossii. 6 klass*, Partea a II-a, Editura Prosvetșenie, Moscova.
- Figura nr. 3 – Hartă intitulată „Răspândirea slavilor și vecinii lor în secolele VI – IX”, din manualul de istorie de clasa a VI-a, prezentat la figura nr. 1.
- Figura nr. 4 – Hartă a popoarelor din Europa secolului al XI-lea, utilizată în istoriografia românească.
- Figura nr. 5 – Arseniev H., Danilov A., Kurukin I., Tokareva A., (2016), *Istoria Rossii. 7 klass*, Partea I-a, Editura Prosvetșenie, Moscova.
- Figura nr. 6 – Arseniev H., Danilov A., Kurukin I., Tokareva A., (2016), *Istoria Rossii. 7 klass*, Partea a II-a, Editura Prosvetșenie, Moscova.
- Figura nr. 7 – Arseniev H., Danilov A., Kurukin I., Tokareva A., (2016), *Istoria Rossii. 8 klass*, Partea I-a, Editura Prosvetșenie, Moscova.
- Figura nr. 8 – Arseniev H., Danilov A., Kurukin I., Tokareva A., (2016), *Istoria Rossii. 8 klass*, Partea a II-a, Editura Prosvetșenie, Moscova.
- Figura nr. 9 – Arseniev H., Danilov A., Levandovschi, A., Tokareva A., (2016), *Istoria Rossii. 9 klass*, Partea I-a, Editura Prosvetșenie, Moscova.
- Figura nr. 10 – Arseniev H., Danilov A., Levandovschi, A., Tokareva A., (2016), *Istoria Rossii. 9 klass*, Partea a II-a, Editura Prosvetșenie, Moscova.
- Figura nr. 11 – Locurile de muncă țintite de tineri în % în Federația Rusă în 2012.

rului Dan Dungaciu, directorul instituției, care mi-a coordonat teza de doctorat, mi-a acceptat ideile și a avut răbdare în ce privește achitarea mea față de sarcinile de cercetare.

Sunt de asemenea recunoscător profesorilor Darie Cristea, Călin Cotoi, domnului Cristian-Ion Popa, pentru discuțiile erudite și sugestiile pe care mi le-au oferit în privința dezvoltării acestei teme.

Mulțumesc tuturor prietenilor care m-au încurajat și m-au ajutat la completarea lucrării cu date noi – Mihai Bârsan, Tatiana Cojocari, Constantin Romulus Preda, Nicolae Țibrigan. Le sunt recunoscător pentru contribuția lor la redactarea lucrării.

De asemenea, doresc să mulțumesc soției, Rodica, pentru că mi-a fost alături de la prima idee până în prezent.

Capitolul I

RUSIA: DE LA IMPERIU LA NAȚIUNE... ȘI ÎNAPOI

„Rusia s-a format prin agregarea unor principate cu centrul la Kiev. Aceste ținuturi au devenit mai târziu țările pe care le cunoaștem astăzi drept Rusia și Ucraina. Adjectivul „rus-esc“ este artificial și stângaci, dar este modul cel mai bun de a indica entitatea la care ne referim“. (Sixsmith, 2016, 18). Originea și identitatea rușilor sunt disputate până astăzi. Izvorul disputelor provine din istoria antică rusă, care se bazează pe foarte puține documente și alimentează mereu suspiciunea că istoria acestui popor a fost rescrisă de conducătorii lui în funcție de interesele de moment. Inclusiv „Cronica vremurilor trecute“, singurul document de referință care prezintă istoria timpurie a slavilor de răsărit, a fost scrisă cu aproximativ 200 de ani mai târziu după evenimentele pe care le descrie. „Savanții tradiționali occidentali consideră că strămoșii acestor pământuri sunt Vikingii, un pământ al Varangienilor, care s-au mutat spre sud de pe coasta baltică și au fondat primul stat consolidat în rândul slavilor de est, centrat pe orașul antic Kiev. Savanții ruși, împreună cu unii cercetători occidentali, consideră poporul «rus» ca fiind un trib slav sud-estic care a fondat o ligă tribală; aceștia afirmă că statul Kievean a fost creația slavilor și a fost atacat și ținut pentru scurt timp de către Varangieni.“¹ Aceasta este versiunea cea mai populară din istoriografia rusă. Cu siguranță că aceste dispute sunt interminabile, iar discuțiile vor continua pentru că este foarte dificil de verificat autenticitatea acestor date și, din fericire pentru noi, nu acesta este scopul lucrării de față, deci vă vom menaja.

Noi ne propunem să evităm căderea în extrema aderenților pătrunși de sentimentul importanței istorice a acestor fenomene. Sociologia istorică

¹ Redactorii Encyclopaedia Britannica, *Termenul Rus*. Disponibil online la: <https://www.britannica.com/topic/Rus>.

a etnicității are rolul să caute instrumente și evenimente care să explice dezvoltarea istorică a diferitelor forme de atașamente etnice. Indiferent de unde se trăgeau triburile primilor ruși, din nord sau din sud-est, cucerirea lor de către hoardele asiatice mongole le-a marcat existența pentru următoarele sute de ani. Aproape toată Rusia Kieveană a fost cucerită de mongoli între 1237 și 1240. Acest incident istoric major a fost determinat de dorința asiaticilor de a cuceri noi trasee comerciale. În drumul lor spre vest, din datele istorice disponibile, nu pare să fi întâmpinat o rezistență considerabilă în acest drum spre Europa Centrală și de Apus. Din toate textele studiate desprindem informația că vastele teritorii ale Asiei Centrale erau pustii, iar Kievul era singura entitate statală cu o puternică așezare umană sedentară. Pentru istoricii ruși acesta este momentul istoric al despărțirii de Europa Centrală și de Apus, când strămoșii lor devin altceva față de restul europenilor, conform textelor istorice ruse.

Experiența de 240 de ani cu mongolii, pe care rușii îi numesc tătari, va da naștere miturilor constituirii națiunii ruse. Nucleul acestor mituri și cronici vine să justifice înapoierea rușilor față de celelalte popoare de pe continentul european și încearcă să construiască o imagine a structurilor de influențare care va penetra în mod considerabil identitatea culturală colectivă. Este o teorie a etnogenezei abstractă și foarte generală. Un „cadru al necesității naționale“ (Smith, 1998), cum spune Anthony Smith analizând teoria lui John Armstrong, care, în tentativa sa de a explica formarea identităților etnice în perioadele premoderne, le atribuie atitudinii mentale, din care două tipuri de nostalgie, definite ca „o imagine persistentă a unui tip superior de viață în trecutul îndepărtat“ (Armstrong, 1992 *apud*. Smith, 1998, 191).

„În vremurile dinainte, am avut o societate civilă care egala marile puteri europene, cu același caracter, aceleași legi, obiceiuri și structuri statale. [...] Să vedem acum consecințele celor două secole de sclavie: [...] progresul Rusiei a fost oprit: am stat pe loc în timp ce Europa grăbea înainte pe calea luminării [...], iar conducătorii ei acordau de bunăvoie drepturi civile cetățenilor ei. Temnița barbariei ne-a separat de Europa chiar atunci când Europa primea beneficiile cunoașterii, libertății și civilizației“ (Karamzin, 1990, 178 *apud*. Sixsmith, 43).

Povestirea de mai sus aparține istoricului rus Nikolai Karamzin. Alături de el, mulți alți istorici ruși consideră această perioadă drept o catastrofă națională și susțin că supunerea cnejilor locali în fața căpeteniilor mongole a implantat modelul de stat absolutist în gândirea

poporului rus și a condus la stagnarea dezvoltării sale. Considerăm acest mod de abordare o exagerare la fel de mare ca a celor care apără modul autocratic de guvernare și susțin că „puterea și unitatea politică pe care acesta le-a adus statelor rusești, odinioară învrăjbite, compensează toate efectele negative“ (Sixsmith, *op. cit.*, 45). Puțini remarcă faptul că în perioada respectivă, în pofida decăderii puterii și influenței orașului Kiev, s-au dezvoltat alte orașe precum Vladimir, Moscova, Tver, despre care nu se știa nimic până la invazia mongolă și care devin centre comerciale ce au alimentat mișcarea de eliberare de sub stăpânirea mongolă. Cercetătorii britanici care s-au preocupat de studiul istoriei Rusiei consideră, la rândul lor, că este vorba despre o exagerare din partea rușilor atunci când abordează influența identitară a mongolilor asupra slavilor în această perioadă. „Puțini mongoli au rămas la vest de Urali după cucerire“ (Encyclopaedia Britannica, *op. cit.*), susțin aceștia. Conform teoriei britanicilor, „administrația politică și fiscală a fost încredințată acelorași lideri ai clanurilor turcești și comercianților islamici, care au fost de generații în zonă. Întregul nord Novgorodian a rămas în afara sferei controlului tătar direct, deși burghezii perspicaci au menținut relații corecte cu khanii“ (*Ibidem*).

Prezentăm această nouă perspectivă nu pentru a nega sălbăcia triburilor asiatice la adresa așezărilor nomade slave. Este departe de noi această intenție. Istoricii au preocuparea să dovedească asemenea aspecte delicate ce țin de trecut. Noi, în demersul nostru modest, încercăm să subliniem faptul că nu există dovezi clare care să dovedească cum mongolii impuneau slavilor comportamentul și credința lor. Aceste grupuri etnice turcice existau de mult timp pe întinsul teritoriu al stepelor asiatice și multe dintre ele au rămas acolo. Ulterior, după bătălia de la Kulikovo Pole, după lupte sângeroase pentru teritoriu și dominație, rușii au interacționat cu ele în procesul de extindere către Siberia și Caucaz. Cu siguranță că etnicii ruși, îi numim astfel ca să înțelegem mai bine despre acțiunile cărei etnii vorbim, nu au luptat împotriva dominației tătaro-mongole pentru că aveau conștiința națională dezvoltată, ci pentru motive mult mai practice. Înainte de toate mocnea dorința de putere a liderilor locali de genul lui Ivan Kalita. De asemenea, îi apăsa povara impozitelor pe care masele nu le puteau onora și, abia mai târziu, începând cu 1789, conform teoriei lui Walker Connor, dogma că „o conducere străină este o conducere ilegală“ (Connor, 1994, 169 *apud*. Smith, *op. cit.*, 171) s-a răspândit la toate popoarele conștiente de propria etnie în structuri tot mai largi.

Rusia în căutarea unei identități – europeni sau asiatici sau imperialiști?

Conform evenimentelor istorice, rușii nu sunt mai puțin europeni și democrați din cauza mongolilor, ci pentru că au abolit de unii singuri moștenirea cvasieuropeană a democrației kievene în favoarea unui regim de organizare centralizat și militarizat. Extinderea Țării Rusești către răsăritul îndepărtat începând cu despotul Ivan al IV-lea, primul țar al Rusiei, și continuând cu acțiunile Țarului Petru I, apoi cu ofensiva Ecaterinei a II-a, a extirpat orice șansă favorabilă construirii unei națiuni rusești de tip european. Din acest punct de vedere Rusia este diferită de restul țărilor europene. În numele conservării imperiului, singura opțiune acceptată a fost constituirea unei societăți imperiale multietnice, care să nu pună în pericol orînduirea autocratică. Explicația se leagă, parțial, de dimensiunile, caracterul și intențiile regimului politic.

În toate cuceririle sale, poporul rus a fost atras de pământ și privilegii. Aflați în minoritate pe noile teritorii cucerite și subordonate, rușii reușeau să supraviețuiască cu popoarele musulmane și de alte religii datorită unei tactici inventate de țarul Ivan al IV-lea. După ce armata Moscovei cucerea un anumit teritoriu, urma o represiune nemiloasă asupra celor care se împotriveau noii stăpâniri. Popoarelor indigene li se interzicea să poarte armă, să se constituie în grupuri mai mari în numele păcii și al iertării. După construcția unor fortificații și a unei biserici ortodoxe, după împărțirea pământului din regiunea respectivă soldaților ruși, care se transformau în țărani împroprietăriți, noii conducători aveau grijă să relaxeze atmosfera. Băștinașii își puteau vedea nestingheriți de obiceiuri, de religia și de legile lor. De obicei, conform analizei lui Geoffrey Hosking, nobilii ruși îi șantajau și eliminau pe tătari, dar îi încurajau și susțineau pe șefii triburilor de ceremizi, ciuvași, votiaci, mardvini, mult mai docili decât tătarii, iar acest lucru asigura liniștea pentru toată lumea. Cu excepția plății birurilor și a supunerii oficiale față de autoritatea țarului, conducătorii moscoviți lăsau fiecare trib, comunitate, etnie să se manifeste cum credea de cuviință. Acest proces a făcut din statul rus un imperiu multiethnic relativ pașnic, în care mai multe etnii au rezistat și au conviețuit împreună.

Cealaltă latură a istoriei a făcut însă imposibilă închegarea unei identități naționale unitare pe un teritoriu atât de mare și cu intenții expansioniste continue. De exemplu, pe la sfârșitul secolului al XVIII-lea, singurele bătălii pe care le avea statul rus erau cele cu tătarii. Disputele

aveau loc atât în Crimeea, cât și pe actualele teritorii ucrainene. Aceste incidente, alături de primatul occidentalismului instituit de Petru I, au condus la întărirea mitului răului în privința interacțiunii rușilor cu tătarii și alte triburi asiatice. Politica sa a promovat că tot ce este pozitiv vine din Apus, iar tot ce este rău și barbar vine de la Răsărit, din Asia întunecată. Asta explică și râvna cu care a încercat celebrul istoric Karamzin, adept al acelorași tradiții occidentale pentru ruși, să influențeze istoriografia rusă în sensul negativ asupra interacțiunii cu popoarele asiatice. A fost un amplu proiect de autoafirmare identitară, cu promovarea unui Kiev drept vârstă de aur a poporului rus și miză pentru unitatea cu ucrainenii în detrimentul unei suveranități populare ce își găsea resursele de existență pe întinsul nemărginit al Asiei. Unul care a creat o falie adâncă în sufletul național, „o înfruntare a valorilor Răsăritului și cele ale Apusului, care va continua de-a lungul multor secole“ (Sixsmith, *op. cit.*, 55), după cum afirma un alt autor de origine britanică.

Intellectualii cum au fost Karamzin susțineau valorile și obiceiurile occidentale, dar fără să conteste autocrația. Dimpotrivă, majoritatea covârșitoare a oamenilor de știință ruși era de părere că țarul trebuie să conducă de unul singur, având sentimentul că împărțirea puterii ar fi condus la un viitor și mai greu. „Până și țăraniile aveau tendința să vadă în țar un «tătuc» bine intenționat, dar păcălit de sfetnici“ (Sherman, 2001, 9), oficiali și moșieri corupți.

Cu restul popoarelor de pe teritoriul său, statul rus reușea să mențină un armistițiu nescris. A fost nevoie de timp, eforturi și sacrificii foarte mari pentru ca autoritățile ruse să-i cucerească, să-i dezbine și să-i alunge de pe teritoriile anexate pe tătari. Restul etniilor erau suse, dar nu și asimilate, fapt ce le-a oferit prilejul să supraviețuiască. Așa se explică persistența ucrainenilor, georgienilor, cecenilor, popoare distincte ce au reușit să supraviețuiască asimilării rusești. De un statut aparte au avut parte și grupurile etnice din Caucaz. Situate într-o zonă montană greu de străbătut, acestea alcătuiau „un mozaic confuz de mici grupuri etnice, care adesea locuiau în aceeași vale sau grupuri de văi, despărțite unele de altele de pereți muntoși înalți. Credința în islam era de neclintit“ (Hosking, 2001, 20) la ele atunci și a rămas nestrămutată până astăzi, dar cu multe concesii realizate de conducătorii locali extrem de corupți. Fidelitatea popoarelor din Caucaz față de Petersburg și, ulterior, Moscova s-a realizat prin forță, teroare, coruperea liderilor locali și foarte puțin prin atracție. A existat o perioadă în istorie în care

prezența armatei ruse a reprezentat un garant pentru etniile asuprite, dar acest motiv serios nu a condus la asimilarea lor. Georgienii, armenii și azerii sunt popoare cu tradiție și nu au putut fi la fel de inofensive în fața rușilor precum etniile din bazinul Volgăi sau de pe întinsul Siberiei. Acestea și-au dezvoltat un sentiment de apartenență la tradițiile și valorile strămoșești și au intrat în nenumărate rânduri în conflict cu emisarii de la Moscova, când cei din urmă forțau nota în privința impunerii limbii sau culturii ruse.

Tot acest amalgam de popoare atât de diferite, disputele între laicii ruși, pericolul extrem din diverse colțuri ale imperiului au condus la crearea instituțiilor autocratice nemiloase și abuzive, de la opricinina țarului Ivan al IV-lea până la KGB-ul lui Leonid Brejnev. Imperiul, statul, monarhia, a prevalat tot timpul în fața națiunii. Până și Biserica Ortodoxă Rusă a promovat crearea unui imperiu universal creștin cu centrul la Moscova în detrimentul unei biserici apropiate de poporul rus și de nevoile acestuia.

În timpul domniei lui Petru I, dar și mai devreme, opoziția popoului de rit vechi în fața modernizării împrumutate din Apus a creat o fisură între intelectualitate și popor. O lungă perioadă de timp cele două poluri de putere din societate au mers pe căi separate. Parafrazându-l pe Răzvan Bucuroiu, în prefața lucrării „Ortodoxie și schismă: Rusia, Ucraina și Constantinopol“ de Gheorghită Ciocoi, „Bisericele joacă tontoroiul prin cenușa imperiilor“ (Bucuroiu *apud.* Ciocoi, 2019, 5), iar Biserica Rusă, convinsă că reprezintă centrul lumii creștine, în acord cu statul rus, a răspuns de-a lungul vremurilor nenumăratelor chemări, „spre a se reacheza pe alte granițe, în alte realități etnice, geografice, geopolitice“ (*Idem*).

Politica națională rusă în perioada comunistă (de la Lenin la Brejnev)

Revenind la subiectul nostru, cel care analizează politica națională rusă, perioada comunistă a fost, de departe, cea mai ciudată și interesantă. După cum știm cu toții, întemeietorii marxismului au amendat în termeni duri, aproape radicali, existența statelor naționale. „Încă de la începutul prestației sale, Marx s-a grăbit să vestească sfârșitul națiunii“ (Dungaciu, 2018, 265), observă profesorul Dan Dungaciu într-una din lucrările sale cu privire la identitate. „S-a înșelat; cel puțin cu

150 de ani“ (*Idem*), constată profesorul. Aripa bolșevică din Rusia, Lenin în special, a susținut în tezele sale că „sistemul idiot al statelor mici și al izolării naționale, care, din fericire pentru umanitate, este distrus în mod irezistibil de toată dezvoltarea, plus socialismul, va accelera convergența și fuziunea națiunilor“ (Lenin *apud.* Modrzhinskaya, 1958, 160). Un experiment pe care rușii au fost nevoiți să-l parcurgă împreună cu celelalte etnii aflate sub controlul vechiului stat imperial postrevoluționar. Internaționalistul N.I. Buharin a vorbit la cel de-al XII-lea Congres al Partidului Comunist (1923) despre faptul că „poporul rus trebuie să fie plasat artificial într-o poziție mai mică decât alte popoare și la acest preț să își obțină singur încrederea reală în fața fostelor popoare oprimate“; în timp ce M. Kalinin a cerut să plaseze o naționalitate mică în „condiții vizibil mai bune“ în comparație cu una mare (PCRu, 1923 *apud.* Vdovin, 2018, 14). Or aceste solicitări sunt foarte contestate astăzi de o parte din intelectualii ruși. Aceștia nu pot tolera faptul că s-a încercat limitarea, cel puțin până la cel de-al doilea război mondial, a națiunii ruse în detrimentul celor mai mici.

Lenin a propus crearea Uniunii Sovietice în locul Republicii Ruse propuse de Stalin, nu atât de frica creșterii centralismului și rusificării, cât în anticiparea posibilității ca alte state să se alătore Uniunii Sovietice pe măsură ce revoluția avea succes în Orient și în Vest (Bazhanov, 1990, 40 *apud.*, Vdovin, *op. cit.*, 18). Astăzi, analizând acest comportament, constatăm că naivitatea lui nu are limite și nici nu avea sens. Însă a existat Iosif Stalin, un activist mult mai pragmatic și un fin cunoscător al oamenilor de rând, care nu a fost de acord cu promovarea popoarelor mici și a rămas la această idee cât a trăit. Liderul bolșevic și-a prevenit tovarășii de partid cu privire la eșecul unui asemenea demers, poziționându-se împotriva taberei lui Lenin și Troțki. Stalin era adeptul constituirii unei confederații în care să poată accede atât Germania și Polonia, cât și Ucraina sau Bașkiria, dar nu pe picior egal, deoarece erau lucruri de neacceptat pentru statele din occident. Idealul construirii unei economii mondiale comune într-o singură uniune socialistă era o utopie care nu și-a părăsit definiția, iar Stalin pare că a înțeles primul acest lucru. Nu este cazul lui Leon Troțki, care a insistat cel mai mult pe înlocuirea ideii naționale cu socialismul planetar și crearea republicii sovietice mondiale în urma extinderii revoluției proletare la nivel mondial. Numai că acest internaționalism, pe lângă faptul că era abstract, nu se potrivea în niciun fel cu nevoile reale ale poporului rus. La fel cum utopică era și propunerea lui Iașcenko, care, în 1923, solicita

tovarășilor din conducerea partidului să adopte o politică în favoarea „universalismului și cosmopolitismului pentru a scăpa de mentalitatea naționalismului egoist“ (Iașcenko, 1923, 4-5). Ideea unui superstat suveran stăpân pe întreaga omenire a prevalat cât a trăit Lenin. Conducerea centrală a mai redus din intensitatea promovării acestui crez după moartea acestuia. Critici serioase la adresa cosmopolitismului veneau și din partea profesorilor ruși din diaspora, care optau pentru un naționalism moderat ca bază a viziunii lumii, cum este cazul lui Nikolai Trubețkoi, un aprig susținător al eurasianismului. În opinia lui Trubețkoi, „Recunoașterea drepturilor naționale ale tuturor popoarelor care alcătuiesc Rusia-Eurasia, acordând fiecăruia dintre ele cea mai largă autonomie, păstrând în același timp unitatea statului în ansamblu, corespunde pe deplin viziunii corecte a esenței istorice a statalității rusești, la crearea căreia au participat nu numai rușii, ci și turanii“ (Trubețkoi, 1999). Acesta a denunțat tot ce este european la poporul rus și le sugera bolșevicilor să dezvolte relații frățești cu popoarele asiatice, să sprijine naționalismul asiatic în detrimentul modelului european.

„Dând seama că ambele greșeli duc la înrobirea spirituală a Rusiei de către civilizația europeană, la desfigurarea naturii naturale a Rusiei istorice, ar trebui să abandonăm în sfârșit orice manifestare a spiritului european și să facem o luptă decisivă împotriva civilizației europene în ansamblu. Această luptă trebuie realizată simultan cu crearea unei culturi ruso-eurasiatice independente și autosuficiente pe motive care sunt complet diferite de fundamentele spirituale ale civilizației europene“ (*Ibidem*).

Ideea lui Trubețkoi nu a prins la vârful puterii sovietice. A prins însă retorica internaționalistă a bolșevicilor. Aceasta alimenta într-un fel nevoile de bază ale sufletului rus cultivate pe larg de Dostoievski – setea de dreptate socială și internațională a rușilor. Autoritățile sovietice au mers pe conceptul creării unui suprapopor sovietic. Implementarea proiectului s-a desfășurat în 4 etape: perioada troțkistă (1919-1924), perioada Buharin (1925-1930) și perioada stalinistă (1930-1950), iar în cele din urmă perioada hrușciovistă, ce a fost continuată de toți liderii sovietici, până la Boris Elțin.

La Lev Troțki, la fel ca și la Vladimir Lenin, a continuat să prevaleze utopismul doctrinei internaționalismului proletar lansat de Marx, conform căruia „proletarii nu au o patrie“, și au subestimat rezistența popoarelor din cadrul fostului imperiu și a celui nou pe care îl conduceau. Rezumată, ideea lui Troțki era că toate grupurile naționale vor fi integrate într-un imperiu universal comunist. Numai că Războiul Civil

din Rusia a răspândit la o serie de popoare dorința de a se constitui într-un stat național independent. Finlanda, Polonia, Lituania, Estonia, Letonia au fost separate de Rusia prin forța circumstanțelor naționale și internaționale, cu îndârjirea elitei locale, iar Belarus și Ucraina au devenit republici independente, în timp ce românii din Basarabia au intrat în componența României ca parte din națiunea română. Așa-numitul drept la autodeterminare al acestor republici, chiar dacă nu a fost exercitat în totalitate, a existat și a dezvoltat ideea de stat național în această vastă regiune a continentului. Vladimir Tismăneanu a arătat că „Internaționala a II-a a capotat exact sub presiunea naționalismelor renăscute. Apariția URSS a dus la o nouă viziune a internaționalismului: piatra de încercare, spunea Stalin, este atitudinea față de Uniunea Sovietică“ (Tismăneanu, 2014). După 30 decembrie 1922 cele mai mari națiuni au devenit republici, iar cele mici au fost declarate minorități. Aceste decizii politice nu au stins focul național, iar disputele au continuat. Majoritatea naționaliștilor ruși nu prea erau de acord cu acest tip de abordare. În consecință, singura politică națională din URSS a fost în mare parte determinată de ideile despre federalismul sovietic. Profesorul rus Aleksei Vdovin, în lucrarea „Națiunea rusă“, susține că „fедераția a fost prezentată inițial ca o formă de tranziție a popoarelor care au stat la diferite etape ale dezvoltării economice și culturale, către unitatea statală completă a națiunilor, către o republică socialistă unică și indivizibilă fără a separa părți ale acesteia la nivel național, ca o formă care asigură convergența treptată și fuzionarea națiunilor“ (Vdovin, 2018, 439). Implementarea conceptului s-a dovedit dureroasă și inutilă pentru ruși, dar mai ales pentru celelalte popoare. Declanșarea războiului și multe alte provocări interne și externe l-au determinat pe Stalin să suspende deportările și procesul de deznaționalizare pentru vremuri mai stabile. În prima parte a conducerii sale s-a manifestat ceea ce noi am numit „perioada Buharin“, când principala orientare a politicii naționale din proaspătul stat sovietic a fost numită „korenizația“ (indigenizare, de la termenul korennoi narod, adică indigeni). „Această politică s-a axat pe promovarea cadrului de conducere al fiecărei națiuni și sprijin pentru dezvoltarea limbilor și culturilor naționale. Înaltele autorități credeau că politica «korenizatsia» va încuraja naționalitățile neruse să sprijine regimul sovietic“ (Khiterer, 2020). În același timp, oricine se îndoia de justetea absolută a liniei staliniste devenea un trădător, un inamic obiectiv (ori chiar subiectiv) al revoluției. Stalin nu a făcut decât să exacerbeze viziunea lui Lenin așa cum a fost aceasta codificată în con-